

RELAȚIILE POLITICO-DIPLOMATICE ÎN TIMPUL CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL (1939-1945)

Ruxandra Michaela VIDRAȘCU *

Relațiile politico-diplomatice în anii 1939-1945 fac de decenii obiectul unor analize amănunțite. S-au publicat poate sute de mii de studii, memorii, jurnale zilnice, volume de documente, sinteze de istorie etc. Subiectul rămâne totuși pe mai departe de maxim interes; la fel și „misterul” ce înconjoară în continuare momentele cheie ale adoptării unor destine cruciale pentru state și națiuni. Pe acest fundal de „avalanșă informațională”, studiul de față încearcă doar să schițeze o sistematizare a problemelor principale din sfera relațiilor internaționale, încadrate într-o viziune ce se dorește *sistemică*.

1. Sistemul internațional de state la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial

Relațiile politico-diplomatice din vara și toamna anului 1939 se materializau în cadrul ordinii internaționale fixate la sfârșitul Primului Război Mondial, parțial modificate în perioada interbelică¹. Ele se derulau într-un sistem internațional multipolar și dezechilibrat.

Ambițiile politicienilor din cadrul Antantei, care au creat o așa-numită „Ordine de la Versailles” pot fi caracterizate succint astfel: să excludă definitiv războiul din practica soluționării conflictelor dintre state; să pună de acord frontierele politice ale statelor europene pe cât posibil cu frontierele etnoculturale, menținând însă imperiile coloniale; să realizeze un compromis între suveranitatea statelor și autoritatea unei organizații internaționale, *Societatea Națiunilor* (ce trebuie condusă de Occidentul democratic); să obțină o largă cooperare internațională în problemele păcii, securității, comerțului regional și mondial etc. Aceste scopuri generoase, ample și complexe depășeau cu mult capacitatea învingătorilor (economică, politică și militară) de a fixa tendințele dominante în relațiile internaționale. În același timp, chiar statele din coaliția Antantei aveau viziuni deosebite asupra aplicării *sistemului de la Versailles*.

* Cercetător științific la Institutul de Studii Politice și Istorie Militară

¹ Vezi pe larg în *Twentieth Century International Relations*, edited by M. Cox, Vol. 1, Sage Publications, 2007, p. 249 și urm.; H. J. Morgenthau, *Politica între națiuni. Lupta pentru putere și lupta pentru pace*, Polirom, Iași/București, 2007, p. 89 și urm.

Mai exact, *Statele Unite ale Americii* – putere ce înclinase decisiv balanța de forțe în favoarea Antantei în 1917-1918 – au refuzat să participe la activitatea *Societății Națiunilor*, fără a contesta deschis *sistemul de la Versailles*. Îndeobște, atitudinea Washingtonului în problemele internaționale a fost pusă pe seama activității unor puternice grupuri de presiune „izolaționiste”. Acestea reclamau cu insistență renunțarea la orice implicare politico-militară în „afacerile europene”, sub cele mai serioase sau puerile motive. Mult mai importante au fost, însă, cauzele economico-politice ale dezacordurilor din cadrul Antantei. Washingtonul, având cea mai puternică economie din lume în spatele decidenților politici, era vădit iritat, de exemplu, de refuzul Londrei de a permite accesul liber la resursele petroliere și la piețele din imperiul colonial britanic; confruntări dure pe teme petroliere se înregistrau între britanici și americani în America de Sud sau Orientul Apropiat și Mijlociu, culminând cu „războiul petrolier” din 1920-1928.

Pe acest fundal de rivalități economico-strategice, oamenii de afaceri americani au privit favorabil ani de-a rândul, atât renașterea economică a Germaniei, cât și ambițioasele planuri de industrializare ale Rusiei Sovietice. Mulți dintre ei s-au exprimat și în favoarea „revizuirii” tratatelor din 1919-1920.

Marea Britanie a fost puternic zguduită de războiul mondial din 1914-1918, din punct de vedere uman și politic și din punct de vedere economic. Războiul a epuizat rezervele financiare britanice și a sporit dependența economică a Londrei de capitalul nord-american. Imperiul colonial a trebuit să fie reorganizat sub presiunea mișcărilor autonomiste și naționaliste.

Concomitent, britanicii s-au confruntat în Europa cu dificultăți majore rezultate din: pretențiile Franței de a obține întâietatea continentală, ascensiunea Rusiei Sovietice, a Italiei fasciste și, după 1933, a Germaniei naziste. În fața acestor provocări, Londra a încercat să revină parțial la politica sa de „administrare a echilibrului european”, fără a renunța definitiv nici la alianța cu Franța, nici la o „relație specială” cu SUA. Aplicând o strategie de „concert european”, în anii 1936-1938, Marea Britanie nu a izbutit, totuși, să integreze Germania nazistă într-o ordine continentală bazată pe un *sistemului de la Versailles*. În Asia de Est, britanicii au căutat să păstreze o bună relație cu vechiul lor partener, Japonia, atât timp cât autoritatea Londrei rămânea necontestată în India, China și Asia de Sud-Est. Remarcăm cu acest prilej faptul că punctele de vedere britanice și nord-americane cu privire la Japonia și la „sferele de influență” din China se vor apropia în mod clar abia în 1938-1940.

Franța a suferit lovituri militare și pierderi umane foarte dure în cursul războiului mondial din 1914-1918; în consecință, națiunea și societatea

franceză au fost serios traumatizate de Marele Război. După 1919, Franța a rămas statul cu cea mai numeroasă și puternică forță armată din Europa și cea mai statornică apărătoare a *sistemului de la Versailles*. Strategia Parisului prezenta însă câteva „slăbiciuni majore”: în anii 1919-1920, guvernării francezi nu au fost capabili să pună Germania în imposibilitatea de a-și reveni economic și militar și nici să transforme *Societatea Națiunilor* într-un instrument eficient de pace și securitate; între ambițiile internaționale ale Franței și forța sa social-economică și militară limitată, decalajul nu a încetat să se amplifice; dependența politico-militară a Franței de aliatul său britanic s-a accentuat, concomitent cu refacerea Germaniei; ambiguitățile diplomației de la Paris în raport cu Rusia Sovietică și relațiile dintre Rusia Sovietică, Polonia, Mica Antantă și Înțelegerea Balcanică state și alianțe regionale afiliate într-un fel Franței, au alimentat neîncrederea est-europenilor în Paris; nu în ultimul rând, situația internă din Franța, țară profund zdruncinată de nesfârșita dispută dintre stânga politică și dreapta politică, a afectat profund negativ capacitatea de influență a Parisului la nivel internațional.

Urmând orientarea britanică de acceptare a „concertului european”, în anii 1936-1938 - în pofida angajamentelor de asistență mutuală perfectate cu Cehoslovacia și URSS - Franța a sfârșit prin a-și etala slăbiciunile și a-și dezamăgi și dezorienta aliații din Europa Centrală, de Est și de Sud-Est. Ulterior, tentativa improvizată din primăvara și vara anului 1939, de a reface - alături URSS și Marea Britanie - *Antanta* din Primul Război Mondial, nu a făcut decât să ofere Berlinului și Moscovei prilejul trasării de noi „sfere de influență” în Europa de Est (pactul din august 1939).

Germania, Italia și URSS s-au plasat, încă din anii 1919-1924, în tabăra puterilor care contestau deschis *sistemul de la Versailles*.

Germania de la Weimar a pledat pentru modificarea sistemului respectiv pe cale diplomatică. A. Hitler a continuat această orientare între 1933-1938, în contextul politicii „directoratului marilor puteri europene” și a reușit să obțină: reînarmarea Reichului, instaurarea autorității depline germane în Renania (1936) și Austria (1938) și dezmembrarea Cehoslovaciei). Concomitent, Berlinul și Roma au pus bazele *Axei* și ale *Pactului Anticomintern* (1936-1938), ultimul acord beneficiind și de sprijinul Japoniei. Totodată, după 1922, *Germania* a promovat relații speciale de colaborare cu Rusia Sovietică, ce vor culmina cu pactul Moscova-Berlin din august 1939 (de împărțire a Europei de Est) și cu tratativele de aderare a Moscovei la Axă din noiembrie 1940 (de împărțire a sferelor de influență în Balcani și Asia).

Ca și Germania nazistă, URSS a speculat disputele dintre marile puteri europene și a descurajat orice tentativă de răsturnare prin forță a regimului comunist. De asemenea, URSS a devenit treptat un interlocutor strategic al Germaniei, Franței, Marii Britanii și Japoniei, îndeosebi în 1938-1940.

Japonia, parte a Antantei în Primul Război Mondial, s-a apropiat de Axă după 1931-1938, cu speranța că o asemenea orientare va favoriza instaurarea „sferei de coproșperitate nipone” în Asia de Est și de Sud-Est.

Statele mici și mijlocii din Europa – cu excepția Ungariei și Bulgariei – au privit *sistemul de la Versailles*, în ciuda defectelor sale, ca o garanție pentru independența și integritatea lor teritorială, pentru pacea și securitatea internațională.

2. Coalițiile politico-militare din anii 1939-1945

După cum se cunoaște, la 1 septembrie 1939, cel de-al Treilea Reich a atacat Polonia, agresiune urmată de declanșarea războiului în Europa, prin intrarea în luptă a Franței și Marii Britanii. Începea astfel cel de-al Doilea Război Mondial², coalițiile politico-militare definitivându-se însă în anii 1939-1941.

Într-o primă etapă a războiului mondial (1939-1941), Germania, aliată cu Italia, s-a înfruntat cu Franța și Marea Britanie (URSS a ocupat militar Ucraina de Vest, Bielorusia de Vest, țările baltice și a purtat un „război local” împotriva Finlandei în 1939-1940; Japonia și-a continuat propriul „război local” din China, început în 1931-1937 și a încheiat un pact de neagresiune cu URSS în 1941). După loviturile aplicate de Germania nazistă URSS-ului (iunie 1941) și de Japonia, SUA (decembrie 1941), au cristalizat coalițiile politico-militare angajate în război (la sfârșitul anului 1941). *Axa* era formată din cel de-al Treilea Reich, Italia, Japonia și „sateliții lor” (între care și România, condusă de regimul antonescian). *Națiunile Unite* erau reprezentate de Marea Britanie, URSS (din iunie 1941), China și SUA (din decembrie 1941), la care se adăugau domeniile britanice și alte state din America Centrală și de Sud. Înfrântă în mod surprinzător în mai-iunie 1940, Franța a fost scoasă din luptă și trecută sub administrația regimului progerman de la Vichy; în 1943-1944, aliații vor recunoaște legitimitatea Franței Libere a generalului de Gaulle și participarea ei oficială la conflictul politico-militar mondial.

² Vezi E. Bauer, *Histoire controversée de la deuxième guerre mondiale*, 7 vol., Monaco, 1966; P. Young, *A Short History of World War 1939-1945*, Arth. Barker Ltd., London, 1966.

Pe lângă cele două coaliții adverse – ce-și disputau victoria în Europa, Africa de Nord, Asia de Est și de Sud-Est, Atlantic și Pacific – s-au păstrat ca actori internaționali și state neutre precum Suedia, Elveția, Spania, Portugalia etc.

Relațiile internaționale din 1939-1945 au avut caracteristici specifice determinate de situația de război. Principalele puteri și statele independente s-au grupat deci în coaliții politico-militare beligerante. Relațiile economice, politice, culturale dintre state s-au adaptat formelor de organizare și de conducere a coalițiilor respective; statele neutre au intermediat uneori contactele dintre coalițiile beligerante. Ambele coaliții beligerante au mobilizat și întrebunțat în luptă imense forțe umane, militare și materiale. Operațiile militare s-au desfășurat pe uscat, pe apă și în aer, folosindu-se arme cu efecte distrugătoare fără egal în istorie.

Coalițiile politico-militare beligerante nu au respectat modelele organizatorice din Primul Război Mondial.

În realitate, *Axa* avea o componentă europeană (Germania și Italia), subordonată drastic Berlinului și una est-asiatică, aflată sub conducerea independentă a liderilor de la Tokio. Scopurile și obiectivele de coaliție ale Axei exprimau neclaritate și nu fuseseră în mod aprofundat negociate de Germania, Italia și Japonia. Cel de-al Treilea Reich viza hegemonia în Europa (până la Urali), Africa de Nord, Orientul Apropiat și nu excludea posibile înțelegeri cu Marea Britanie (iunie-iulie 1940). Lovind bazele puterii britanice și americane în Pacific și Asia de Sud-Est, Japonia avea ambiția materializării „propriei sfere de coproșperitate”; guvernării din Tokio n-au riscat și un război împotriva URSS, după atacul german din iunie 1941. Între Berlin și Tokio, în afara declarațiilor oficiale, subzistau neîncrederea și „disprețul reciproc”, alimentat fie de concepțiile rasiste ale naziștilor, fie de sentimentele ostile față de „omul alb” ale elitei nobiliare-militare nipone.

Națiunile Unite și-au definitivat organizarea în anii 1942-1943 în două componente de bază: cea *anglo-americană (și chineză)* și cea *sovietică*. Statele participante la coaliție își mențineau deplinele puteri în deciziile din domeniile politic, militar, economic și în stabilirea formelor de cooperare. Componenta anglo-americană se centra pe: consultări la nivel înalt (conferințe interaliate) pe teme strategice și operative; organizarea de state majore strategice mixte și de comandamente integrate pe teatrele de acțiuni militare. Cooperarea politico-militară cu URSS se materializa prin consultări strategice și operative (conferințe) și excludea crearea de comandamente militare integrate. Îndeosebi în 1944-1945, s-au negociat

scopurile politice de coaliție și ordinea internațională postbelică și s-au corelat principalele operații militare occidentale și sovietice pe teatrele de acțiuni militare din Europa.

În privința războiului împotriva Japoniei, cooperarea politico-militară interaliată a fost în general superficială, la nivelul relațiilor dintre statele occidentale și URSS. Partea sovietică s-a angajat în luptă în august 1945 și, după capitularea imperiului nipon, a luat sub control Coreea de Nord și Manciuria, propunând la un moment dat împărțirea Chinei în „sfere de influență”. Aliații occidentali s-au interesat cu prioritate de ocuparea Japoniei și de refacerea fostelor imperii coloniale; ei au lăsat fără sprijin serios guvernul naționalist chinez care trebuia să înfrunte „rebeliunea militară comunistă”, alimentată cu entuziasm moderat de Moscova.

3. Principalele conferințe interaliatate din anii 1941-1945

În circumstanțele ofensivei generale germane în Est, la 12 iulie 1941 s-a semnat acordul dintre Marea Britanie și URSS cu privire la războiul împotriva Reichului nazist. La finalul conferinței americano-britanice de la Newfoundland s-a publicat *Carta Atlanticului* (14 august 1941) care susținea: nerezunoașterea anexiunilor teritoriale impuse prin război; dreptul popoarelor la state independente; libertatea comerțului mondial și a accesului la materiile prime ale lumii; renunțarea la forță în disputele diplomatice; „libertatea mărilor” etc. URSS a aderat la *Carta Atlanticului* la 24 septembrie, înainte de deschiderea Conferinței tripartite de la Moscova, din 29 septembrie 1941. *Legea americană de împrumut și închiriere*, aplicată în favoarea britanicilor, s-a extins cu acest prilej și în favoarea sovieticilor. La sfârșitul anului 1941, SUA și Marea Britanie au recunoscut comanda nominală interaliată a lui Jiang Jieshi [Chiang Kai-Shek (1887-1975), n.a.] în Asia de Est și de Sud-Est.

La 1 ianuarie 1942, la finele Conferinței anglo-americane de la Washington („Arcadia” din decembrie 1941) s-a dat publicității *Declarația Națiunilor Unite*, semnată de 26 de state care includea și prevederea excluderii păcii separate cu statele Axei. În luna mai 1942, s-au perfectat tratatul de alianță sovieto-britanic și acordul de ajutor reciproc sovieto-american. Anul 1942 a marcat, de altfel, eșuarea strategiilor germană și niponă de a obține victoria militară decisivă în cadrul „războaielor fulger” purtate în URSS, Africa de Nord și Pacific. Transformarea conflagrației într-un conflict de durată și de uzură puneau Axa într-o situație tot mai dificilă.

Era prin urmare firesc ca partenerii anglo-americani întruniți în *Conferința anglo-americană de la Casablanca* (14-16 ianuarie 1943) să

propună „capitularea necondiționată” a statelor Axei, principiu însușit și de sovietici. La 3 septembrie 1943, Italia a capitulat necondiționat. „Pentru Churchill, așadar, - sublinia H. Kissinger – niciun aspect al diplomației aliate nu era mai important decât crearea de legături de prietenie cu America, într-atât de solide încât Marea Britanie să nu fie nevoită să înfrunte lumea postbelică de una singură [...]. Roosevelt și asociații săi erau profund suspicioși față de mobilurile englezilor, mai precis față de posibilitatea ca Churchill să fie mai preocupat de întărirea echilibrului puterii decât de propria lor modalitate de abordare a ordinii mondiale”³.

Conferința tripartită de la Moscova (19-30 octombrie 1943) s-a desfășurat după ce Wehrmachtul a pierdut definitiv inițiativa strategică în Est. Miniștrii de externe ai URSS, SUA și Marii Britanii au examinat: problema deschiderii „celui de-al doilea front” în Europa de Vest; crearea „comisiei consultative” de la Londra pentru negocierea cu statele adverse; aplanarea divergențelor dintre guvernele sovietic și polonez; crearea unui Consiliu Consultativ pentru Italia. S-a decis: anularea Anschluss-ului; dreptul popoarelor de a-și hotărî regimul politic, cu „acordul marilor aliați”; judecarea și pedepsirea „vinovaților de crime de război”; *Declarația celor patru state cu privire la securitatea generală* (URSS, SUA, Marea Britanie și China) conținea și angajamentul în favoarea înființării unei organizații „de pace și securitate internațională”.

Conferința la vârful de la Teheran (28 noiembrie-1 decembrie 1943). Au participat: liderul sovietic I. V. Stalin, președintele F. D. Roosevelt și premierul W. Churchill însoțiți de miniștrii de Externe și de înalți reprezentanți militari. Participanții la întrunire au hotărât: sincronizarea operațiilor militare împotriva Germaniei naziste; deschiderea „celui de-al doilea front” în Vest (Franța); statutul postbelic al Germaniei și al „sateliților”; viitorul Poloniei; continuarea războiului împotriva Germaniei și Japoniei; ajutorul aliat pentru Iran. URSS va declara război Japoniei imediat după capitularea celui de-al Treilea Reich. La 1 decembrie 1943, la Cairo, șefii de stat și de guvern din SUA, Marea Britanie și China adoptau o *Declarație* referitoare la reorganizarea Asiei de Est după capitularea Japoniei (Manciuria, Formoza și Insulele Pescadore vor fi realipite Chinei, iar Coreea va deveni stat independent).

Dialogul direct dintre I. V. Stalin, F. D. Roosevelt și W. Churchill avea valoarea decisivă în stabilirea agendei Națiunilor Unite. H. Kissinger arăta că „Stalin a definit cerințele păcii în felul în care oamenii de stat ruși o

³ H. Kissinger, *Diplomația*, All, București, 2002, p. 352.

făcuseră de secole – drept cea mai lată posibilă centură de siguranță de jur împrejurul vastelor frontiere ale Uniunii Sovietice”⁴. „Stalin nu voia să piardă vremea cu abstracțiuni și prefera să facă schimb de concesiuni reciproce”⁵.

Despre F. D. Roosevelt, experimentatul diplomat american evidenția: „Reținerea lui Roosevelt de a nu periclita cooperarea postbelică cu Uniunea Sovietică prin discutarea prematură a scopurilor războiului se poate să fi avut și o motivație strategică, după cum a avut una wilsoniană. Se poate ca Roosevelt să fi fost conștient de posibilitatea expansiunii sovietice postbelice, dar e posibil ca el să se fi simțit prind între convingerile poporului său și pericolul strategic abia întrezărit. Pentru a menține efortul de război, Roosevelt trebuia, mai presus de orice, să facă apel la idealurile americane, care dezaprobau total sferele de influență și echilibrul puterii”⁶.

Cele mai aprinse dezbateri au avut loc între britanici și sovietici, americanii preferând să intervină doar în problemele vitale ale cooperării interaliat. Britanicii s-au străduit să obțină solidarizarea tuturor statelor mici și mijlocii din cadrul Națiunilor Unite pe o platformă comună care să fie prezentată sovieticilor. Concomitent, britanicii au pregătit proiecte de „federalizare” a statelor din Europa Centrală și de Sud-Est și de debarcare în Italia și Balcani, cu scopul de a limita avansul periculos al Armatei Roșii pe continent. În aceeași direcție, Londra a prezentat și posibilitatea negocierilor cu statele ce se pronunțau pentru abandonarea Axei. Miniștrii de Externe aliați au analizat ofertele de pace separată trimise de „opoziția democratică” din România, cu aprobarea mareșalului I. Antonescu. Aliații s-au pus de acord să negocieze solidar cu „sateliții” Germaniei, pornind de la principiul *capitulării necondiționate*.

Sovieticii au respins proiectele britanice de federații în Europa și au încheiat acorduri cu unele state din cadrul Națiunilor Unite, fără asentimentul Londrei; astfel, *Franța Liberă* a intrat în acest „joc” al Moscovei de valorificare a rivalităților din tabăra occidentală. Menționăm că multe dintre demersurile premierului W. Churchill n-au fost agreate la Washington, președintele F. D. Roosevelt preferând, de la caz la caz, să comunice direct și „în secret” cu I. V. Stalin.

F. D. Roosevelt se arăta mai puțin preocupat de „vechile intrigi europene” și de „disputele istorice” dintre sovietici și vecinii lor imediați.

⁴H. Kissinger, *op. cit.*, p. 350.

⁵*Ibidem*, p. 357.

⁶H. Kissinger, *op. cit.*, p. 360.

Administrația de la Washington era interesată cu prioritate de „problemele globale”, de zdrobirea Germaniei naziste și a imperiului nipon, de reorganizarea ordinii mondiale, de comerțul liber și cooperarea economică etc. Americanii puneau pe primul plan dezvoltarea impresionantă a lor forțe economice și păreau dispuși să „aducă la ordine” puterile europene care provocaseră conflația și să „gverneze lumea” în parteneriat cu URSS. Această strategie a lui F. D. Roosevelt nu era nici „naivă”, nici „trădătoare” (caracterizări preferate de denigratorii șefului administrației de la Washington). Scenariul elaborat de președintele american avea temeuri raționale foarte solide și lua în calcul că, mai devreme sau mai târziu, sovieticii vor fi „copleșiți” de puternica economie a SUA și integrați într-un sistem de organizații dominat de capitalul internațional. C. Hull declara în Congres, la 18 noiembrie 1943, că „atât în scurtarea războiului, cât și în construirea viitorului, SUA și URSS pot și trebuie să găsească o limbă comună pentru rezolvarea problemelor fundamentale ale omenirii”⁷.

I. V. Stalin a înțeles poate cel mai bine dintre liderii epocii finalitatea „periculoasă” a strânsei cooperări postbelice oferită de americani - *capitularea economică a URSS*. De aceea, după război, dictatorul de la Kremlin a evitat orice angajament politic major de nivel global cu excepția acceptării formale și punctuale a cooperării în cadrul ONU. Totodată, I. V. Stalin a adoptat două orientări fundamentale pe deplin cristalizate după victoria armatei Roșii de la Kursk-Orel, din vara anului 1943: să creeze o „sferă de dominație directă sovietică” prin aplicarea regulii „eliberatorul impune regimul politic” pe teritoriile est- și vest-europene; să declanșeze imediat după încetarea conflației mondiale, un „Război Rece” politic și ideologic cu Occidentul condus de SUA. Doar la adăpostul „acestui Război Rece” și al unei „Cortine de Fier”, I. V. Stalin putea să organizeze propria „sferă de dominație” și să reziste presiunii economice americane (rețeta s-a aplicat în Rusia în anii 1917-1924 și parțial după 1991). În legătură cu frontierele „sferei sovietice”, în noiembrie 1943, F. D. Roosevelt își exprima îngrijorarea că Armata Roșie ar fi fost capabilă să pătrundă în Berlin înaintea aliaților. „*Noi trebuie să intrăm în Berlin. După aceea, sovieticii pot să ia teritoriul de la est de acesta. Dar Berlinul trebuie cucerit de Statele Unite*”⁸.

Problema viitorului Germaniei a ocupat un loc central în tratativele interaliatate, inclusiv de la Teheran. Marile puteri apreciau la unison că

⁷ *The Memoirs of Cordell Hull*, II, New York, 1948, p. 1313-1314.

⁸ Apud, L. Loghin, *Mari conferințe internaționale: 1939-1945*, Editura Politică, București, 1989, p. 346.

Germania trebuia controlată pe termen foarte lung deoarece ea se putea reface în 15-20 de ani. Cunoscându-se speculațiile cu privire la contactele secrete ale tuturor puterilor cu reprezentanții germani, s-a reafirmat oficial voința SUA, URSS și Marii Britanii de a distruge Reich-ul nazist. Aliații luau în calcul măsuri clare și ferme „de pace” pentru cel puțin „50 de ani”. Economia germană urma să fie strict supravegheată, iar Prusia (viitoarea RDG) – separată de restul țării. W. Churchill ar fi dorit împărțirea Germaniei în mai multe state independente și constituirea unei „Confederații Danubiene”.

Marii aliați au acordat atenție și propunerii de atragere a Turciei de partea Națiunilor Unite și de intrare a acestui stat în război împotriva Axei. I. V. Stalin nu arăta un entuziasm deosebit pentru o intervenție turcă în luptă și pentru o prezență militară anglo-americană în Europa de Sud-Est. Examinarea scenariului britanic a fost reluată la Cairo, la 5decembrie 1943, de către W. Churchill, F. D. Roosevelt și I. İnönü, președintele de la Ankara. W. Churchill plănuia ca Turcia să deschidă Strâmtoarele, iar forțele navale occidentale să pătrundă în Marea Neagră. Armata turcă ar fi atacat Bulgaria, iar britanicii ar fi ajuns la Dunăre înaintea sovieticilor. La București se puneau mari speranțe într-un asemenea scenariu politico-militar care ar fi salvat țara de ocupația sovietică (un important ofițer britanic fusese parașutat în România și activa deja cu știința autorităților pentru ieșirea țării din Axă).

Convorbirile Churchill – Stalin, din 11-12 octombrie 1944, au avut o influență puternică asupra remodelării geopolitice a Balcanilor. În cursul lor s-a ajuns la celebra divizare a Europei de Sud-Est în zone de influență, britanicii „cedând” România sovieticilor în schimbul Greciei. De fapt, încă din primăvara anului 1944, sovieticii au obținut din partea aliaților occidentali întâietatea în România. „Armatele rusești presau acum deasupra scenei Balcanilor, iar România și Bulgaria erau în mâinile lor”, se justifica W. Churchill. „Nu am simțit niciodată că relațiile noastre cu România sau Bulgaria cereau sacrificii speciale din partea noastră. Dar soarta Poloniei și Greciei ne lovea serios [...]. În ansamblu, aceste sentimente erau împărțite de Statele Unite”⁹.

Conferința la vârf de la Ialta (4-11 februarie 1945). Au participat: I. V. Stalin, F. D. Roosevelt (va deceda în aprilie 1945), W. Churchill. S-au luat hotărâri referitoare la: soarta Germaniei și a „sateliților” săi; viitorul

⁹ W. Churchill, *Al Doilea Război Mondial*, Vol. 2, Editura Sæculum I. O., București, 1997, p. 380.

Italiai, Iugoslaviei, Poloniei; sistemul de administrare militară a Germaniei; despăgubirile de război; înființarea Organizației Națiunilor Unite etc. Se apreciază că la Ialta, marile puteri și-ar fi delimitat „sferele de influență” cu accent pe Europa. Oricum, URSS s-a asigurat de alipirea Prusiei de Est și de menținerea frontierei de est din vara anului 1940.

Organizația Națiunilor Unite. Conferințele de la Dumbarton Oaks (21 august – 28 septembrie 1944) și *Ialta* au pus în mod concret bazele ONU. *Conferința Națiunilor Unite de la San Francisco* (26 iunie 1945) a hotărât: această organizație va garanta pacea și securitatea internațională; excluderea amenințării cu forța și a recursului la forță în relațiile dintre state; dreptul statelor la independență, integritate internațională, egalitate juridică și apărare individuală și colectivă împotriva agresiunilor etc. Marile puteri învingătoare și-au asigurat reprezentarea permanentă în Consiliul de Securitate (un fel de organism de „concert global” al marilor puteri). Statele erau reprezentate în Adunarea Generală și puteau fi alese în calitate de membri permanenți ai Consiliului de Securitate. Marile puteri învingătoare în război aveau drept de veto în CS. FMI, BM și alte organisme trebuiau să sprijine ONU în scopul realizării obiectivelor sale majore.

Conferința la vârf de la Potsdam (17 iulie-2 august 1945). Au participat: I. V. Stalin, W. Churchill (din 28 iulie 1945, C. Atlee, noul premier britanic) și președintele american, H. Truman. Un Consiliu al miniștrilor de Externe al celor „cinci” mari (URSS, SUA, Marea Britanie, Franța și China) trebuia să pregătească tratatele de pace cu Italia, Finlanda, România, Bulgaria și Ungaria. De asemenea, acest Consiliu urma să schițeze condițiile păcii cu Germania și să soluționeze problemele teritoriale în litigiu. Germania va fi tratată ca stat unitar și va fi „denazificată” și „dezarmată”. Aliații vor avea zone distincte de ocupație militară. Marile puteri au somat Japonia să capituleze. Problema Poloniei (compoziția guvernului și frontierele) nu a primit o soluționare clară.

4. Ordinea internațională postbelică

Reglementările internaționale postbelice au fost elaborate în sistemul „concertului marilor puteri”, reunite în coaliția Națiunilor Unite. Punctele lor de vedere convergente s-au exprimat cu prioritate în textele tratatelor de pace încheiate în cadrul Conferinței de la Paris din 1946-1947. Aceste tratate de pace au vizat normalizarea relațiilor cu Italia și „sateliții” Germaniei naziste. Datorită disputelor dintre marile puteri, în plenul conferinței nu s-au definitivat tratatele de pace cu Germania și Japonia.

În urma aplicării tratatelor de pace și a altor acorduri și măsuri adoptate de aliați, s-a ajuns la: restabilirea frontierelor Cehoslovaciei din septembrie 1938, fără Ucraina Subcarpatică – alipită la URSS; refacerea statului independent Austria (teritoriul său fiind administrat militar de către marile puteri); România a recuperat Ardealul de Nord anexat de Ungaria horthystă, dar Cadrilaterul, Bucovina de Nord și Basarabia au rămas între frontierele Bulgariei și URSS; s-a refăcut Iugoslavia în frontierele dinainte de agresiunea germană din aprilie 1941; Polonia a pierdut Bielorusia de Vest și Ucraina de Vest în favoarea URSS, împingându-și totuși frontierele occidentale spre Oder-Neise; Prusia Orientală a intrat în compunerea URSS, ca și țărilor baltice; Franța a recuperat Alsacia și Lorena, pierdute în 1940; Italia a retrocedat teritoriile anexate în estul Franței și vestul Peninsulei Balcanice și teritoriile coloniale din Africa de Nord și de Nord-Est. Teritoriul Germaniei a intrat sub administrația militară aliată (zonele sovietică americană, franceză și britanică); între 1945-1949, zonele occidentale se vor constitui în R. F. Germană, iar cea sovietică, în R. D. Germană. Trupele aliate occidentale și-au prelungit însă prezența în Germania în diferite forme. În 1949, Occidentul democratic a creat NATO, organizație politico-militară de apărare colectivă. Trupele sovietice s-au instalat solid în Europa de Est, Centrală și de Sud-Est prin „tratatele bilaterale de ajutor reciproc” și, din 1955, prin structurile integrate ale Pactului de la Varșovia.

5. România în relațiile politico-diplomatice din perioada 1939-1945

Participantă la războiul mondial din 1914-1918 în tabăra Antantei, România, prin forțe proprii, și-a definitivat unitatea statală în 1918. Tratatul de pace din 1919-1920 au confirmat juridic această realizare. În anii care au urmat, România s-a manifestat ca piesă centrală a sistemului de securitate al *Societății Națiunilor*, *Micii Înțelegeri* (alături de Cehoslovacia și Iugoslavia) și *Înțelegerii Balcanice* (alături de Iugoslavia și Turcia). O alianță defensivă unea România și Polonia, amenințate deopotrivă de revizionismul sovietic. Relațiile speciale dintre România și Franța și dintre România și Marea Britanie nu s-au tradus totuși în tratate de alianță politico-militare; în aprilie 1939, Londra și Parisul au acordat garanții unilaterale Poloniei și României doar în ipoteza unei agresiuni la frontierele de vest ale acestor două state.

În perioada interbelică, autoritățile de la București au făcut din apărarea *sistemului de la Versailles* un obiectiv esențial al politicii lor externe. În logica poziției enunțate, ele s-au simțit amenințate, atât de

orientările constant revizioniste promovate de Bulgaria, Ungaria și URSS cât și de proiectele Germaniei naziste și Italiei fasciste de remodelare a ordinii internaționale. Nici politica de „concert european” îmbrățișată de Londra și Paris în 1936-1938 nu a fost agreată la București, mai ales că implica sacrificarea Cehoslovaciei, un partener de bază al țării noastre.

În privința negocierilor anglo-franco-sovietice din 1939, România a adoptat o atitudine rațională: alinierea deplină la o astfel de alianță îndreptată împotriva Axei se putea obține doar dacă: *Londra și Parisul ofereau garanții solide că Moscova nu va încerca să modifice frontiera estică a statului; Londra și Parisul se angajau ferm și deschis într-o alianță împotriva Germaniei naziste împreună cu URSS; Moscova recunoștea apartenența Basarabiei la România.* Nerealizându-se niciuna dintre condițiile de mai sus, Bucureștiul a rămas în expectativă până la Pactul Ribbentrop-Molotov, din 23 august 1939. Însuși A. Hitler considera că acest pact punea România în imposibilitatea de a rezista presiunilor economico-politice germane și de a intra în luptă împotriva Reichului (în condițiile în care Bulgaria, Ungaria, URSS și Germania se pregăteau să acționeze concertat prin mijloace militare împotriva țării noastre).

Pe fundalul evidențiat, la 6 septembrie 1939, Bucureștii au optat pentru neutralitate în războiul mondial declanșat prin agresiunea Wehrmachtului împotriva Poloniei. În vara anului 1940 – după prăbușirea militară a Franței – România a fost silită să accepte alipirea Basarabiei și Bucovinei de Nord la URSS, a Ardealului de Nord la Ungaria și a Cadrilaterului la Bulgaria. La începutul lunii septembrie 1940, regimul dictaturii regelui Carol II a fost înlocuit pentru câteva luni cu „statul național legionar” și apoi cu „regimul dictaturii antonesciene” (din ianuarie 1941); importante forțe germane s-au instalat în țară. La sfârșitul lunii ianuarie 1941, I. Antonescu a lichidat „rebeliunea legionarilor” declanșată cu scopul de a instaura un sistem politic de inspirație „național-socialistă”. Din calcule strategice, șefii Wehrmachtului și A. Hitler nu s-au antrenat direct în sprijinul gardiștilor.

Între anii 1940-1944, regimul antonescian a raliat România la Pactul Tripartit și la războiul purtat de Axă împotriva URSS. Concomitent, regimul antonescian a adoptat măsuri împotriva populației evreiești încadrate în categoria *Holocaustului*. Pe de altă parte, armata română a desfășurat operații pe frontul de est, într-o primă etapă pentru eliberarea Basarabiei și Bucovinei de Nord. În 1942, armata română s-a aflat în ofensivă în Crimeea, Caucaz și între Don și Volga. După dezastrul forțelor Axei din cursul bătăliei de la Stalingrad (noiembrie-decembrie 1942), cele mai multe mari

unități române au intrat în refacere în interior. Anul 1944 a găsit forțele militare române pe linia frontului dintre Carpații Orientali, Dunăre și Marea Neagră (intercalate cu cele germane) în zonele interioare și în dispozitivul de apărare dinspre Ungaria horthystă. Pe aceste poziții le-a surprins ofensiva sovietică din 19-20 august 1944.

Oficialitățile principale ale regimului antonescian (mareșalul I. Antonescu, ministrul de Externe M. Antonescu și liderii „opozității democratice” – I. Maniu, D. Brătianu) au inițiat încă din toamna anului 1943 negocieri secrete cu reprezentanții Națiunilor Unite. La începutul lunii aprilie 1944 – după ce a contracarat o posibilă ocupație militară germană – mareșalul I. Antonescu a respins cererea imperativă a aliaților de a capitula „fără garanții occidentale” în fața Armatei Roșii și de a „întoarce armele” împotriva Wehrmachtului. Pe de altă parte, W. Churchill sprijinea la Washington, încă din mai 1944, poziția sovietică referitoare la România. „Mie mi se pare că, având în vedere că rușii sunt gata să invadeze România în forță și că vor ajuta România să reia o parte a Transilvaniei de la Ungaria în cazul în care România intră în joc (...), ar fi bine să urmărim exemplul sovietic, având în vedere că nici voi și nici noi nu vom avea trupe acolo și că, oricum, rușii vor face tot ce vor dori”¹⁰. Impasul negocierilor cu Națiunile Unite a fost depășit la 23 august 1944, prin lovitura de stat a regelui Mihai I (sprijinit de conducerea armatei, „opozitia democratică” și PCR), care a detașat România de Axă.

Trecerea României de partea aliaților a provocat Axei „un dezastru de nivel strategic”. Germania a pierdut principalele sale resurse de petrol. Frontul din Moldova s-a prăbușit, iar marile unități sovietice, protejate de armata română, au înaintat spre Balcani și pe direcția Dunării Mijlocii. Peste 500 000 de militari români au luptat alături de aliați până în mai 1945, în Ardealul de Nord, Ungaria, Cehoslovacia și Austria.

Cu toate acestea, armistițiul cu Națiunile Unite semnat la Moscova, în 12-13 septembrie 1944, lasă România la discreția Comisiei Aliate de Control (partea sovietică) și a Armatei Roșii. În circumstanțele evidențiate, în martie 1945 s-a instalat un guvern de obediență comunistă și sovietică (condus de dr. P. Groza) și s-a declanșat sovietizarea țării. Între 1946-1948, partidele democratice au fost desființate, s-a proclamat Republica Populară Română și s-au naționalizat principalele „mijloace de producție” (iunie 1948). Concomitent, prin Tratatul de la Paris din 1947, România a intrat în categoria statelor învinse, fiind obligată să plătească importante despăgubiri

¹⁰ W. Churchill, *op. cit.*, p. 342.

de război către URSS. Ardealul de Nord a revenit între frontierele sale, spre deosebire de Bucovina de Nord, Basarabia și Cadrilater. În 1948, România fusese deja integrată cu forța în „blocul sovietic” în cadrul căruia va izbuti, totuși, să-și creeze o „poziție autonomă” (începând cu 1955-1958).

Résumé

Les évènements des années 1939-1945 font depuis des décennies l'objet à des analyses détaillées. Des centaines, peut-être des milliers d'études, mémoires, journaux, volumes de documents, synthèses d'histoire, etc. y ont été publiés. Aujourd'hui le sujet reste encore d'un intérêt très fort. De même pour les moments clef de l'approche de l'avenir des Etats et des nations d'après la guerre. Dans ce contexte, notre analyse se veut une présentation systémique des aspects principaux des relations politiques et diplomatiques durant la deuxième guerre mondiale.